

La guitarra: un instrument que, de tan a prop, ha viatjat lluny

Autor: Josep Prats Tarsà
Data de publicació: 23-06-2026

L'article del mestre, músic i estudiós Josep Prats i Tarsà que publiquem documenta l'origen català d'aquest instrument musical.

Algú pot pensar que és molt fàcil parlar de la guitarra, ja que tothom coneix aquest instrument en versió clàssica, acústica o elèctrica. Els proposo que es facin dues preguntes i se les responguin. Després, en acabar l'article, vegin si anaven ben encaminats o si han trobat una nova ubicació d'aquest instrument.

D'on creuen que arriba l'instrument precursor de la guitarra, de la cultura mediterrània a l'est de la península (Grècia, o de la cultura del sud de la península (Marroc)?
On creuen que neix la guitarra i on evoluciona?

Amb aquestes dues respostes, s'adonaran que en sabem molt poc. La guitarra podria ser un d'aquests instruments que ha arribat més a prop del poble, gairebé podria afirmar que tothom n'ha tingut una molt a prop i fins i tot l'ha pogut tocar.

És curiós, però, que, quan volem saber més sobre aquest instrument, ens adonem que hi ha un buit i una dispersió d'informacions que fan molt difícil poder seguir la seva evolució i la seva identitat.

Aquest article és dirigit a tota mena de públic, més o menys seguidors i/o coneixedors d'aquest instrument o també, potser, a neòfits o allunyats de l'àmbit musical i instrumental, per això facilitaré informació documentada i m'esforçaré a traçar unes línies bàsiques que ens apropin a una veritat sostenible, encara que no absolutament definitiva, com de fet ho són molt poques afirmacions històriques.

Primera dada: On apareix i es denomina com a instrument “guitarra”, és al “Libro del buen amor”. És en la còpia de Salamanca de l’any 1389 posterior a la mort de l’Arxipreste de Hita (1283-1350), l’original fou publicat en vida en dues edicions, l’any 1330 i l’any 1343.

Se’n sap molt poques dades i menys verificades de L’Arxipreste de Hita, identificat sense cap garantia com a Juan Ruiz, nascut a Alcalà sense precisar quin Alcalà, tampoc se’n sap quan i on va morir. Hem de tenir en compte que les dades biogràfiques van ser extretes de l’obra “Jo”, però tampoc se sap qui era aquest “Jo“.

Per tant, no ens donen cap certesa, l’única és que parlava ja dels instruments de corda de l’època, i per això cal tenir-la present; de tota manera, és estrany que s’anomeni guitarra quan fins al segle XV no s’utilitzava aquest nom segons alguns estudiosos.

L'obra s'ha conservat en tres manuscrits: el manuscrit (S), trobat a Salamanca, és la còpia més tardana, de l’any 1389 i ens mostra la popularitat d'una obra que continuà difonent-se molt després de la seva composició: 1330 i 1343. Els exemplars (G) i (T) són conservats per la RAE.

Imatges: Gravat viola de mà. Il·luminacions de manuscrits. On creuen que neix la guitarra i on evoluciona?.

Fragment del “Libro de Buen Amor”, Arcipreste de Hita - Ms. M. Gayoso, 1389:

..le reciben Hombres y damas, enamorados.

Con muchos instrumentos: Salen los tambores

Allí sale gritando la guitarra morisca,

En voces aguda y áspera en notas;

El ventrudo laúd que acompaña a la triste;

La guitarra hispana con éstos se junta;

El rabel gritador, con su alta nota;

Junto a él el arabí tocando su nota

Con ellos el salterio, más alto que la Mota;

La vihuela de pluma entre éstos toca;

Medio canon y arpa, con el rabel morisco;

Entre ellos se alegra el galipe francès;

La flauta armoniza con ellos más alta que un risco,

Con ella el tamborino; sin él no vale un prisco;

La vihuela de arco toca dulces cadencias,

Soñadora a veces, y otras muy alta,

Notas dulces, sabrosas, claras y bien entonadas,

Alegra a las gentes y las pone a todas contentas;

1. Dufay i Binchois - 2. Retrat de Ferran I de Nàpols - 3. Mare de Déu dels Àngels (Pere Serra).

Segona dada, l'aporta la classificació dels instruments utilitzats a la Corona Aragoniae publicat l'any 2000, per Jordi Ballester i Gibert en el seu llibre "Els instruments musicals a la Corona d'Aragó (1350-1500): Els cordòfons".

Escriu a l'apartat de llaüt guitarrenc/ guitarra:

"...no és fàcil relacionar els instruments representats en la iconografia, amb la terminologia organològica.

A partir d'un article de Laurence wright és conegut amb el nom anglès de gittern, tot i que molts estudis l'anomenen encara "mandora".

Jordi Ballester diu que:

"…és possible que el llaüt guitarrenc com la gittern (la traducció al català és guitarra) fossin el mateix instrument o dues variants, potser de diferent mida. No n'hi ha proves concloents. Però és interessant observar com no surten mai citats junts en els documents de la Corona d'Aragó, és més, l'últim document on apareix el terme llaüt guitarrenc està datat l'any 1379, justament l'any en què apareix per primera vegada el terme guitarra, tot i que no es detecta la seva presència amb regularitat fins la segona dècada del segle XV".

Laurence Wright, en el seu llibre The medieval gittern and Citole (1977), refusa el terme mandora per diferenciar-la de la gittern, tot i que afirma que l'única diferència amb la gittern és l'afinació, i que no consta en els instruments de la Corona d'Arragoen, ja que mandora no es troba documentat de forma sistemàtica abans de 1570, tan sols en algunes referències provençals del S. XIII (Trobadors?).

Wright, en canvi, sí que el relaciona directament amb el gittern, que Johannes Tinctoris descriu en el seu tractat De inventione et usu musicae.

Tercera dada: Johannes Tinctoris, De inventione et usu musicae. (1481).

Johannes Tinctoris (1435-1511), flamenc del Ducat de Brabant, va ser compositor i un reconegut teòric de la música del Renaixement. També era clergue, poeta, matemàtic, pintor i home de lleis. Va estudiar amb Johannes de Stokem i Guillaume Dufay. Va passar molts anys a Itàlia i Nàpols (1472) al servei de la Corona d'Arragun. Va ser cantor i capellà a la cort de Ferran I de Nàpols.

Aquí, sí, disposem d'un document que, si fos en mans de qualsevol nació, seria una prova clara i evident. Tinctoris va deixar escrita, al segle XV, en el seu reputat treball De inventione et usu musicae, aquesta afirmació important:

És evident que la gittern també procedeix de la lira, aquest instrument inventat pels catalans que uns anomenen guitarra i altres, guiterna».

Més endavant, menciona que la va escoltar a Catalunya pels carrers i en les cases la tocaven les dones. Sembla prou clar i determinant.

1.2. Escut i retrat de Johannes Tinctoris – 3 i 4. Publicacions de Joan C. Amat – 5. Mandora.

Quarta dada: la trobem en el primer tractat de guitarra. Editat a Barcelona l'any 1586 i escrit per Joan Carles Amat (Monistrol de Montserrat, 1572- 1642).

Joan Carles Amat es doctorà en Medicina a la Universitat de València l'any 1595, també va viure a Lleida una temporada. És autor de diverses publicacions de Medicina: Fructus medicinae, Tractat de Pesta, Tratado de las heridas

de la cabeza, etc., i també en llengua catalana, Quatre-cents aforismes catalans, de l'any 1636, reimprès a molts indrets de Catalunya fins al segle XIX per a ser usat com a llibre de lectura a les escoles.

Així és que, afeccionat a la música i guitarrista d'excepció, fruit de la seva experiència, va escriure el primer tractat de guitarra, titulat: Guitarra española y vandola, en dos maneras de guitarra castellana y catalana de cinco órdenes, editat a Barcelona l'any 1586. L'edició més antiga existent d'aquest tractat és una impressió del 1626 (Lleida: Anglada i Llorens) que inclou l'aprovació i vistiplau del bisbe de Barcelona i una carta de la dedicació d'Amat a Juan de Agua Viva, tots de 1586 (possiblement la data de la primera edició).

En una edició corregida del 1639, impresa a Barcelona per Lorenzo Déu, substitueix la dedicació d'Amat per una carta adreçada a l'autor per fra Leonardo de San Martín. En aquesta carta, Leonardo hi lloa les habilitats musicals d'Amat i diu que, a l'edat de 7 anys, ja tocava i cantava bé. Afirma que Amat va fer 67 anys l'any 1639, la qual cosa confirma l'any 1572 com a data del naixement.

Les dues edicions inclouen nou capítols en castellà. Els primers set capítols descriuen l'encordat, l'afinació i els trasts i com tocar els dotze acords majors i menors. Aquests estan disposats en un cercle de quintes, numerades de l'1 al 12 i il·lustrades amb un diagrama circular. La transposició es mostra amb les progressions dels acords
del Paseo (pasacalles) i Las vacas (romanesca). El capítol 8è explica com acompanyar una línia de baix, a través d'una enginyosa taula inventada per Amat, amb un breu exemple musical que ho il·lustra. El capítol 9è descriu la guitarra de quatre ordres. Aquests dos últims capítols poden haver estat afegits després de la primera edició de 1586.

És evident que es tracta d'una persona amb prou coneixements i prestigi acadèmic, també en l'àmbit musical i vers la guitarra.

Cinquena dada: Ens l'aporta Mari Carmen Gómez (2009): Història de la música en España e hispano américa (de los orígenes hasta c. 1470) (vol. 1):

...De los arpistas profesionales que estuvieron al Servicio del rey Alfonso no se dice en ninguna parte que cantasen, pero la figura del marqués de Santillana resulta harto significativa, así como la aparición en la corte de Aragón de arpistas españoles en lugar de franco-flamencos,...

A pesar del papel relevante de que gozó el arpa en la primera mitad de aquél siglo, parte de su antiguo protagonismo como instrumento de càmera, lo cedió a la guitarra y al laúd.

Afirma Juan Tinctoris (c. 1435-1511) en su De inventionae usu musicae que la guitarra había sido inventada por los catalanes i que las mujeres de sus tierras gustaban acompanyar con ella sus cantos…

Se conserva la letra de dos de las canciones de Martín ¡¡ Ay señora !! por tu fe y ventura, tan perseguido" a las que se añaden otras de Villasandino... Todos ellos componían canciones y romances en espanyol, y en su caso en catalán...

La pintura gótica española es excepcionalmente rica en representaciones de instrumentos musicales...entre los que cabe destacar el modelo iconográfico que representa la Virgen con el niño en brazos, rodeada de Ángeles músicos. Sólo en la Corona de Aragón aparece más de un centenar y medio de tablas, en su mayoría de la segunda mitad del siglo XIV y primera del XV.

...El instrumento que más aparece en la pintura gótica espanyola es el laüd. Los hay de forma almendrada y redondeados, con diapasón o sin él. Con un número de trastes que oscil·la entre cinco y nueve, y con un número variado de rosetones en la tapa de la caja de ressonància. Le sigue de cerca el arpa, de la que se representa bàsicament dos tipus: unes de pequeñas dimensiones y caracterizadas por la amplitud del ressonador en relación con el tamaño del instrumento; y las otras estilizadas y de mayor dimensión.Por regla general llevan un único orden de cuerdas, pero existe algun ejemplo con dos órdenes paral·leles, modelo que se cree corresponde al de la documentación de la Casa real catalano- aragonesa designa como arpa doble. Otros instrumentos representados con frecuéncia son el rabel, la guitarra, la chirimía, y su inseparable acompañante durante décadas ; la gaita o cornamusa.

Los maestros constructores de instrumentos de música que se documentan en la Corona de Aragón a lo largo del siglo XIV y primera mitad del XV fabricaban, sobre todo, instrumentos de Cuerda y en algun caso de tecla, especialmente

órganos positivos.

Aquest recull que aporta la professora M. Carmen Gómez, acreditada en el coneixement musical de l'època medieval, deixa molt clar que a la Corona d'Arragoen hi ha el principal moviment musical i artístic del segle XIV / XV i esmenta de nou a J. Tinctoris com a documentador de l'invent de la guitarra als catalans, afegint-hi la gran obra artística, sobretot pictòrica amb representació dels instruments majoritàriament en els territoris de la Corona catalana, o d'Aragó en terres italianes com Nàpols.

Sisena dada: L'evidència de la gran producció de guitarres a Catalunya.

Al llibre d'en Joan Pellisa i Pujades, Guitarres i guitarrers d'escola catalana- dels gremis al modernisme (2011):

....Per què parlo de diverses escoles ibèriques i no d'una de sola? Primerament, perquè després de l'estudi de molts instruments antics, crec que aquesta escola única no existeix o bé és tan difusa que és una entelèquia. Si s'accepta aquesta diversitat, que no és més que riquesa, llavors ja es pot passar a veure cada una de les individualitats. I Catalunya té aquesta individualitat, com la tindria Cadis, Madrid, València, París o Venècia, per posar-ne exemples.

L'existència de l'escola catalana la fonamento en diverses bases, la PRIMERA de les quals seria que tenim un gruix de documentació històrica durant segles que permet parlar d'un funcionament dels constructors catalans d'instruments propi i diferenciat del dels altres llocs. La SEGONA base potser seria encara més important, ja que, gràcies a un gruix considerable d'instruments antics conservats, es pot afirmar que hi ha una sèrie de característiques pròpies que es mantenen o evolucionen al llarg dels temps i que també són diferents de les d'altres llocs. La TERCERA base seria la comunicació d'aquesta escola amb d'altres...doncs estan en contacte amb altres escoles veïnes i s'intercanvien, enriquint la pròpia escola com les dels voltants. I La QUARTA seria l'aparició de característiques úniques que no es troben enlloc que no sigui Catalunya.

També menciona Johannes Tinctoris, que diu que la guitarra és un invent dels catalans i que deriva de la lyra, diu que és com un llaüt però molt més petit... Per desgràcia, no es conserva cap guitarra catalana medieval (que sapiguem): se n'ha conservat una a Nuremberg signada per Hans Oth 1451 i l'anònima del segle XV trobada a Elbing, Polònia.

...S'hi ha volgut trobar un origen àrab basant-se amb la similitud amb els rebecs, però hi ha característiques organològiques i constructives que fan més plausible que provingui del llaüt que del rebec.

En textos catalans no només trobem la paraula guitarra i llaüt, sinó que també hi apareix repetidament un instrument que ni és un ni és l'altre: el llaüt guitarrenc o guitarreny.

A continuació, Joan Pellissa fa una relació molt completa de guitarrers documentats a Catalunya des del segle XIV al segle XVI.

A la pàgina 37 del llibre, Joan Pellissa parla de l'inventari de Bartomeu Joan com un document excepcional per a l'estudi dels instruments de corda i els seus constructors a Catalunya, ja que som davant de l'inventari de guitarrers més antic dels que es coneixen a la península i un dels més antics d'Europa...

El contingut ens diu què hi havia al taller i a la casa on treballava i vivia Bartomeu Joan, una anàlisi detallada de cada objecte que ens dona la possibilitat de reconstruir com es treballava al taller d'un guitarrer del segle XV.

És un llibre molt recomanable per la documentació de mestres guitarrers i per l'estudi organològic dels diferents instruments de corda polsada.

1.2. Violes de mà i llibre de Joan Pellissa – 3.4.5. Publicacions de M. Carme Gómez.

Per acabar aquesta primera incursió en el món de la guitarra, hem arribat al segle XV / XVI.

Sovint ens trobem amb la desaparició de les primeres edicions, la dificultat de poder acreditar l'autor, perquè sovint no

es tenen les dades dels primers anys de vida dels suposats autors i se'ls adjudiquen fets no constatats i poc creïbles, sobretot si es coneix el context històric de les dues principals corones de la península entre els segles XIII i XVI.

Potser ja poden veure on situar els principals fonaments de la guitarra. Moltes dades ens porten a Catalunya com a territori principal de la Corona d'Arragun sempre a partir de documentació escrita on he mostrat fets documentats i documents publicats i d'accés existent encara avui. N'hi ha molts més, alguns dels quals potser contradiuen alguna d'aquestes afirmacions. En el pròxim lliurament, si s'escau, hi aportaré més dades i informacions, i la implantació de la guitarra fins al segle XIX / XX, quan Barcelona serà el centre musical, tecnològic, pedagògic i evolutiu d'aquest instrument, que s'expandirà per Europa i Amèrica.

He ofert sis dades conseqüents i algunes de contundents, per entendre que tot el que fa referència a la guitarra passava (o hi tenia relació directa) a la Corona d'Aragonum i Catalunya com la sobirania Principal d'aquesta, entenent també València com a prolongació catalana.

Mención de la Guitarra al S. XIV en el Libro de Buen Amor.
Relació d'instruments a la Corona Aragoniae, on hi consta la Guitarra, segons J. Ballester i L. Wrigth
Johannes Tinctoris publicà al segles XV De inventione et usu musicae, on explicita que la guitarra és un invent dels catalans.
Joan Carles Amat publicà al segle XVI el primer tractat de guitarra.
La doctora Maria Carme Gómez deixa molt clar, que a la Corona d'Arragoen hi ha el principal moviment musical i artístic del segle XIV / XV i esmenta de nou a J. Tinctoris com a documentador de l'invent de la guitarra als catalans.
Joan Pellissa, constructor de guitarres o Mestre guitarrer, deixa constància i en fa una relació molt completa de guitarrers documentats a Catalunya des del s. XIV al s. XVI. L'inventari de Bartomeu Joan és un document excepcional per a l'estudi dels instruments de corda i els seus constructors a Catalunya, ja que som davant de l'inventari de guitarrers més antic dels que es coneixen a la península i un dels més antics d'Europa...

Sobre el terme "Corona d'Aragó"

Al llarg de l'article, subratllo Corona per tal de distingir-ho de Regne i anomeno Aragó amb algunes variants del nom amb què es pot trobar documentada la dita Corona d'Aragó amb intenció reivindicativa : Aragoniae, Arragoen, Aragonum, Darago, Arragun. Ja que des de Catalunya porta confusió i invisibilitat de la gran importància que va tenir Catalunya i els catalans en la formació de la u>Corona i la seva expansió, per aquesta raó crec que cal dir que "El nom també fa la cosa", i deixar de banda la dita popular, "El nom no fa la cosa" molt apropiada per a temps passats i moments difícils, atès que és clar que respon a una posició a l'estil Galileo, de: no dir les coses pel seu nom, perquè a més de ser prou evident, no es complicaven la vida i hi salvaven la pell.

Espero que estem en un altre moment i siguem capaços de trobar un nom que denoti l'evidència clara dels catalans a la Corona.

Seria bo disposar d'una paraula que no sigui la mateixa del Reyno de Aragón atès que no li correspon tractant-se d'una Corona de dues sobiranies diferents i on la principal fou la catalana, una paraula inclusiva d'ambdós Sobiranies que avali que era una Corona de diferents Regnes i un de Principal.

Armorial de Gelre.

Tomba d'Alfons V a Poblet / Document Crònica Reial.

Mentre no es trobi una explicació convincent, cal una denominació que faci justícia històrica i verbal a aquesta incongruència que promou la falsedat i la incomprensió.

Tenim infinitat d'evidències de la important participació dels catalans a la Corona, que es poden comprovar; per tant, cal plantejar noves hipòtesi del nom de la Corona, que, com sabem, ha disposat de diversos noms sempre al voltant de Darrago, Arragoen, Arragun, Aragona, Darragona, Aragoniae... que poden provenir de Dragó, símbol clar del Rei Jaume I i del casal de Barcelona; del riu Aragó que possiblement en un temps fou territori de nobles catalans, Osca, Xaca...; del Comtat d'Aragó dins l'imperi de Carlemany que inclouria la Vall d'Echo, Ansó i Canfranc que fa temps apunto era territori català; o una altra vessant és la que apunta Iván Giménez Darragona, territoris inclosos a la Tarraconensis i que van conservar el nom reconegut històricament per a denominar la Corona, atès que hi ha certa documentació que ho relaciona clarament... Aragoniae com també està documentada a la tomba de "Alfonsus V Aragoniae et Napolis Rex...". O a l'armorial de Gelre (armorial neerlandès escrit entre l'any 1370 i 1414) on s'anomena Arragoen, o a la Crònica dels Reis d'Aragó : "...Reys Darago...", o en diversos documents "...legis Aragonum..." o també Arragun... i tantes d'altres fórmules on hi apareixen els catalans, o el Casal de Barcelona, o nobles catalans, llocs de Catalunya...que van portar més modernament a anomenar-la Corona Catalana/Aragonesa, que és molt il·lustratiu i clar.

És cert que es troba en documents molt més moderns que Arragoen, Darragona o Aragoniae. Bé, doncs, la meva reivindicació serà anomenar la corona amb els diferents noms documentats ja que la manera única, que és correcta, i que molt probablement ens inclou als catalans, però que sembla que s'han apoderat els aragonesos perquè no sabem com relacionar-lo amb Catalunya. Tenim un tema pendent i és saber per què els catalans teníem Darago com a propi i ara no ens hi podem sentir verbalment identificats.

Recordem que la Corona d'Arragona es formà al segle XII (1150) quan el recent Reyno de Aragón, separat del regne de Navarra, va perdre el seu Rei Alfons "El Bataller" sense descendència; llavors, el seu germà Ramir II d'Aragó, que era monjo i no volia governar, va sortir del Monestir per a engendrar un fill i va tenir una filla, Peronella. Van passar uns anys amb un govern feble, se sobreentén, però quan Peronella ja tenia tres anys i després de valorar entre el Rey de Castella i el Comte Sobirà de Catalunya, Ramon Berenguer IV de vint i un anys, aquí finalment li van proposar el casament amb Peronella. Aquest fet suposà la direcció de la Corona DARAGO des de Catalunya.

Recordem que tots els reis de la Corona foren nascuts i enterrats a Catalunya (o territoris catalans en aquells moments): la mateixa Peronella és enterrada a la catedral de Barcelona. Tots fins la branca dels Trastàmara que eren nascuts a Castella, però fins i tot els dos primers Sobirans, Alfons el Magnànim i Joan II (Trastàmara) són també enterrats a Poblet (Catalunya). També qui havia de ser el successor natural de la Corona, Carles de Viana, és enterrat a Poblet. Es trenca la línia amb Ferran "El Catòlic", que, a causa de la gran descoberta d'Amèrica, va entrar en un cercle del qual potser voldria sortir-se'n i li seria impossible tot i la seva lluita per continuar amb la Corona Catalana-Aragonesa, no va poder però va mig encarrilar-ho.

Recordem que Mallorca va ser una escomesa catalana on hi van deixar la llengua i l'ensenya del Casal de Barcelona. Que la conquesta de València fou feta conjuntament amb el Reyno de Aragón un 30% i dels catalans en un 70%, molts provinents de les terres lleidatanes, també hi van deixar la senyera i la llengua catalana. Que els catalans van anar a Constantinoble, i molts indrets de la mediterrània per la seva important flota marítima, per la qual la Corona Arragun es va expandir a Nàpols, Malta, Sicilia... essent la seva gran proesa. El Reyno de Aragón no utilitzà la senyera fins que Pere "Terç" li concedeix aquest honor.

Està documentat que Jaume I va dictaminar que en tot allò possible la documentació de la Corona d'Aragó fos escrita en català, i així es troba en la documentació de l'arxiu de la Corona, majoritàriament en llatí i català i alguns documents en aragonès. També Jaume I va explicitar que la documentació es dipositès a l'arxiu del Casal de Barcelona, avui anomenat incomprensiblement Arxiu de la "Corona de Aragón".

Sembla ser que anomenar únicament Aragó (Aragón) a la Corona ve de Los anales de Aragón del Chronista reial Geronimo Çurita (1520); doncs, abans i també posteriorment, s'anomena de diverses maneres, com he apuntat abans, algunes de les quals l'anomenn Catalunya o Ghotland.

Josep Prats Tarsà
Mestre d'educació musical, músic, cercador i difusor de la cultura.

Podeu accedir a l'article original a través del següent enllaç:
Cercle Català d'Història: https://www.cch.cat/php/ls.php?fx=1z25022800